

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

ADATOK GÖMÖR ÉS TORNA VÁRMEGYE CIGÁNYSÁGÁNAK ÉLETÉRŐL, AZ 1768. ÉVI CIGÁNYÖSSZEÍRÁSOK TÜKRÉBEN

HAZAG ÁDÁM

A cigányság magyarországi megjelenésével kapcsolatban eltérő álláspontokat találunk a szakirodalomban. Legkorábbi feltételezett megjelenésük alapjául szolgáló Ottokár cseh király által 1260-ban a pápához írott leveléről, amely a morvamezei csatát írja le, megemlítve a magyar seregben szolgáló népeket, mára kiderült, hogy a forrásban nem szerepel a cigány népnév, jobb olvasatban a Cinganorum helyét a Bulgarorum veszi át.¹ Az Anjou-kor, főleg Nagy Lajos király balkáni háborúira utalva is megemlítik a cigányok lehetséges megjelenését, de azon a tényen kívül, hogy a magyar seregek találkozhattak cigányokkal semmi sem utal arra, hogy a hazatérő sereggel együtt jöttek volna az országba első csoportjaik. A 14. századra már biztosra vehetjük e népcsoport megjelenését a Magyarországgal határos területeken, erről számos szomszédos állam forrása megemlékezik.² Magyarországon is találkozunk ebben a korban a cigányságra utaló személy- és helységnevekkel. Ezek a nevek ugyan nem utalnak egyértelműen a cigányság jelenlétére, de érdekes adalékot nyújtanak a cigányság megjelenésével kapcsolatban. Több, a 14. században már említett helységnév esetében találkozhatunk a népcsoport nevével, ezek sorában a legérdekesebb az Egyházas-Czigány nevű település 1377-es említése. A településsel kapcsolatban két jellegzetesség is található, egyfelől a történetírás azt tartotta, hogy a települést cigányok alapították és kizárólag ők lakták, másfelől pedig jelentős településnek kellett lennie, hiszen templommal rendelkezett.³ Ám amit a cigányság szokásairól, életmódjáról tudunk, ellentmond ennek az elképzelésnek, valószínűtlen, hogy első megjelenő csoportjaik településeket hoztak volna létre. Korai megjelenésüket a jelentős mennyiségű személynév is alátámaszthatná, ám ezek a nevek általában peres eljárások iratanyagában bukkannak fel,⁴ amely a későbbiekben nem jellemző a cigányságra, valamint ezeknek a személyeknek cigány mivolta történelmileg nem igazolható.

A legtöbb személy- és helységnév együttesen sűrűn fordul elő Szabolcs, valamint Zemplén vármegyében, ezért, ha nem is jelentenek bizonyítékot a cigányság 15. század előtti tömeges megjelenésére, de korai betelepedésük igen valószínűnek tűnik. Ezen jelek alapján nem kizárható, hogy kisebb cigánycsoportok, esetleg személyek jelentek a 14. században Magyarországon, a források tekintetében azonban biztosra vehetjük, hogy „betelepedésük” nagyobb arányban nem ekkor történik. A legbiztosabb források csak a 15. századi oklevelekben és városi jegyzőkönyvekben jelennek meg. Brassó városának 1416-os számadáskönyvében találhatjuk azt a bejegyzést, mely szerint a város élelemmel és pénzzel látta el „az egyiptomi Emaus urat és 120 kísérőjét”.⁵ Ettől az időponttól kezdve egyre sűrűsödnek a cigányság megjelenésével kapcsolatos források.

---

¹ Gyergyói S., (1. köt.), 1990. 12.

² Fraser Angus, *Sir*, 2000. 62–64.

³ Mezey B., (szerk.), 1986. 6–7.

⁴ Hegedűs S., 2000. 4.

⁵ Mezey B., (szerk.), 1986. 7.

Az újonnan megjelenő népcsoport gyorsan rájött, hogy szabadon és biztonságosan tudnak közlekedni, ha zarándokoknak tüntetik fel magukat. Hatósági menlevelek birtokában könnyen és gyorsan juthattak élelemhez és pénzhez, kihasználva a feljükk irányuló sajnálatot és együttérzést. Ez a taktika igazán jól bevált esetükben, hisz Garai Miklós nádor ajánlatára Zsigmond, magyar király és német-római császár 1417-ben menlevelet ad számukra, majd ugyanezt teszi 1423-ban László vajda és cigányai esetében is.⁶

A cigánysággal kapcsolatban elmondható, hogy minden érintett országban megjelenésük pillanatától nagy feltűnést keltettek. Sajátos kultúrájuk, viselkedésük és szokásaik csodálkozást és kíváncsiságot váltottak ki a lakosságból, amely a legtöbb esetben gyorsan átadta helyét a gyűlöletnek és megvetésnek. A velük kapcsolatos források igen nagy számban keletkeztek Magyarországtól nyugatra, ezért jól dokumentálható mozgásuk. Az 1416-os évet követően jelennek meg az ilyen témájú feljegyzések a német tartományokban, Franciaországban, sőt Spanyolországban is. Szinte minden esetben a Zsigmond által kiadott menlevélre hivatkoznak és a zarándoklat leple alatt látogatják végig Nyugat-Európa nagyobb városait, élelmet és pénzt koldulva. Európa legtöbb országában igen hamar rájöttek, hogy a cigányság sokszor hamisítja, sokszorosítja ezeket a menleveleket, egyre elszaporodó tolvajlásaik és csalásaik miatt az 1440-es évektől először csak elutasítóan, majd rendkívül agresszíven lépnek fel velük szemben. Ebben az időszakban Magyarország még nem cél, inkább csak átutazó terület volt, ahol esetleg megpihentek, illetve kisebb csoportok megtelepedtek. A magyarországi forrásokban találkozhatunk olyan feljegyzésekkel, amelyek a cigányságot, mint hasznos munkát végző csoportot említik meg, 1455-ben Hunyadi János engedélyével Barcsay Péter és Barcsay Tamás cigányokat telepít le karachi birtokán, melyet 1501-ben II. Ulászló is megerősít. Mátyás két privilégiumlevelet is kiad, először 1476-ban a szebeni cigányok részére, másodszer pedig 1487-ben a sebesszéki cigányoknak, mindkét esetben a nagy-szebeni erődítésnél végzett munkájukért, és a védelemben való esetleges részvételükért.⁷ II. Ulászló 1496-ban menlevéllel látja el Bolgár Tamás cigányvajdát és csapatát, akik a pécsi püspök számára készítenek puskagolyókat és egyéb hadi szerszámokat.⁸

De találunk arra is utalásokat, hogy a cigányság köréből kerültek ki sokszor a hóhérok, többek között a leírások szerint Szapolyai János 1514-ben cigányokkal kínoztatja, majd végezteti ki Dózsa Györgyöt.⁹

A nyugat-európai országoktól eltérően Magyarországon ebben a korszakban nem lépnek fel központilag a cigánysággal szemben, ennek több oka is lehetett. A 15–16. század fordulója – a cigányság elterjedésével – egy időben a nyugat-európai államok gazdasága hirtelen fellendülést mutatott, ezzel párhuzamosan megkezdődött a centralizált hatalom kiépítése. A polgárosodó társadalom nem tűrte meg az állandóan vándorló cigányság sajátos, életmódról és magántulajdonról való elképzeléseit. Intézkedéseikkel ha megszüntetni nem is tudták a problémát, számukat sikerült annyira szabályozni,¹⁰ hogy a későbbiekben már nem jelentett kordában tartásuk annyi erőfeszítést, mint Közép- és Kelet-Európában. Magyarországon azonban a fent említett folyamatok még vártak magukra, illetve a cigányság és a társadalom többi része között nem volt olyan nagy szakadék, mint a nyugat-európai államok esetében.

---

⁶ Gyergyói S., (I. köt.), 1990. 13.

⁷ Hegedűs S., 2000. 6–7.

⁸ Hegedűs S., 2000. 7.

⁹ Hegedűs S., 2000. 8.

¹⁰ Legfőképpen azzal, hogy kitoloncolták, illetve nem engedték be őket az országba.

A cigányság tömeges megjelenése a 16. században következett be, az egyre északbra terjeszkedő Török Birodalom elől menekülve, vagy éppen velük együtt érkeztek a Magyar Királyság területére. Magyarország a cigányság szempontjából ekkor vált egyfajta csapdává. Vándorlásuk útja nyugat felé már nem volt lehetséges, a legtöbb szomszédos állam már nem engedett be cigányokat országa területére, így az érkezők 15. századi elődeikhez hasonlóan már nem tudták nyugat felé elhagyni az országot.

A mohácsi vereség után három részre szakadt országban az itt élő cigányság egymástól eltérő körülmények között élt, de erről a korszakról is elmondható, hogy korábbi életvitelüket, szokásaikat a kaotikus viszonyok ellenére sem adták fel.

A királyi Magyarország területén ekkor szaporodnak meg a vármegyei és városi rendeletek és statútumok a cigánysággal szemben, ilyenekkel találkozhatunk Szepes és Nyitra vármegye, illetve Debrecen esetében is. Ezek az intézkedések azonban nem a cigányság egészére terjedtek ki, csak a városok védelmét szolgálták a kóborló csapatokkal szemben. Ezzel ellentétes képet mutat, hogy ebből a korszakból több menlevél és vajdai kinevezés is fennmaradt, mutatva a hatalom kettős értékrendszerét. A cigánysággal ebben a korszakban várak és erődítések környékén találkozhatunk, ahol kisebb munkákat végeztek. Ebben az időben keletkezik az első eddig publikált összeírás, amely az ónodi várhoz tartozó cigányok neveit tartalmazza 1676-ból és 1681-ből.

Az Erdélyi Fejedelemség területén találjuk legnagyobb számban a cigány lakosságot, mégis azt kell látnunk, hogy velük szemben éltek a legkevesebb korlátozással. Ennek oka többek közt az lehetett, hogy az önálló Erdélyi Fejedelemség területén egyébként is igen színes etnikai viszonyokkal találkozhatunk, ezért a másságot inkább be tudták itt fogadni. A fejedelemség területére folyamatosan érkeztek újabb vándorló csoportok keletről, ahol szinte rabszolgai szinten éltek. Jelenlétük a Fejedelemségnek is hasznára vált, 1558-ban a gyulafehérvári országgyűlésen a cigányság adóját évi 1 forintban állapították meg, ebből megállapítható, hogy számuk igencsak jelentős lehetett, ha a Fejedelemség, mint potenciális bevételi forrásra tekintett rájuk.¹¹ A fejedon kívül sok erdélyi városban szolgáltak hagyományos foglalkozásaik termékeivel, illetve köztisztviselési munkákat végeztek. Itt alakul ki és szilárdul meg a cigányság egyik hagyományosnak mondható, mégis speciális munkaterülete: az állam által irányított és felügyelt aranymosás. Erdélyben betöltött szerepüket jelzi, hogy Báthory Zsigmond három alkalommal is megerősítette a Mátyás király által kiadott privilégiumlevelet.

A hódoltsági területen előkről sajnos már nem rendelkezünk túl sok adattal. Már az 1540-es években találkozhatunk olyan fejadó-jegyzékekben található nevekkal, amelyek arra utalnak, hogy éltek a török által megszállt területen. Sokuk mentesült azonban az adók alól, hisz kincstári szolgálatokat végeztek, ilyenek voltak például zenélés, hóhéri feladatok ellátása, kovácsolás, egyesek pedig katonaként szolgáltak. Legtöbbször a szultáni hász-városokban telepedtek meg rövidebb-hosszabb ideig, legnagyobb számban a török által elfoglalt Budán éltek cigányok. Itt a főleg kereskedésből élő cigányok száma olyan jelentős volt, hogy külön városrészt kaptak, amely Buda visszafoglalásáig fennmaradt. Itt sem tapasztalhatjuk, hogy letelepedett életmódot folytattak volna, hisz feltűnően magas arányú a cigánycsaládok cserélődése.¹² Az adóösszeírásokból az is kiderül, hogy sokan áttértek a mohamedán hitre, egy összeírás szerint 1546-ban 56 cigány férfi élt

---

¹¹ Mezey B., (szerk.), 1986. 78–79.

¹² Tóth P., 1994. 8.

Budán, ebből háromnegyedük keresztény, harminc év múlva számuk 90-re nő, és szinte kivétel nélkül muszlimok.¹³

Látható, hogy a cigányság ebben a korszakban is gyorsan tudott alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, és a kor zűrzavaros körülményeit kihasználva viszonylagos nyugalomban élt.

A török kiűzése, és a Rákóczi-szabadságharc leverése után új korszak kezdődött a cigányság életében. Egyfelől ekkor kezdődik meg a tudatos betelepítés az ország területére, melynek következtében sok új cigány lakos is érkezik az országba. Betelepedésük azonban nem volt összetűzésektől mentes, ebből az időből rengeteg, a cigánysággal szemben fellépő, őket bepanaszoló forrással állunk szemben, amelyek azt mutatják, hogy a cigányság gyorsan szembekerült a lakosság más részeivel. Az eddigi, szinte korlátlan szabadságukat fel kellett adniuk, és a kiépülő új hatalmi rendszer már nem tűrte tovább életmódjukból adódó, a társadalom nagy része számára elfogadhatatlan életmódjukat. Az államigazgatás modernizációjával a Magyar Királyi Helytartótanács veszi át az ország irányítását (1723), és a rendteremtés egyik fő célpontjává hamarosan a cigányság válik.

III. Károly volt az első uralkodó, aki komolyabban foglalkozott a cigányság kérdésével, az 1724-es pozsonyi rendelete rögtön rá is mutat a Habsburg cigánypolitika egyik lényeges pontjára. A rendelkezés sarkalatos pontja, hogy a cigányokat vándorló életmódjuk miatt a főbenjáró büntettek miatt sem tudják felelősségre vonni, lehetetlen eljárni velük szemben. Kihangsúlyozza azt is, hogy nem csak Magyarország, de az osztrák főhercegség és a stájer hercegség területén is feltűntek, ezzel veszélyeztetve az örökös tartományok nyugalomát. Ezért elrendeli a cigányság és a kóborlók összeírását, azokról, akikről bebizonyosodik, hogy nem követtek el bűncselekményt, azokat a földesurak uradalmukon letelepíthetik, de kötelesek arról gondoskodni, hogy tisztességesen éljenek. Azokat a cigányokat, akik továbbra is vándorló életmódot folytatnak, azokat kötelesek vármegyénként összegyűjteni és csupán számuk megállapítása végett összeírni. Az összeírásnak ellenállókat azonnal és büntetlenül megölni rendeli, valamint a már meghozott ítélettel elítélt személyek esetében, tizenhat éves kortól fejvesztés általi kivégzést rendel el. Az asszonyok esetében előírják, függetlenül eddigi viselkedésüktől, hogy amennyiben nem telepednek le, süssenek rájuk bélyeget, másodszeri feltalálásukkor pedig pallos által végeztessenek ki. A rendelet türelmi időt ad az intézkedés hatálybalépésének idejéig azoknak, akik letelepedni és dolgozni kívánnak, hogy a városok magisztrátusánál jelentkezzenek, ahol lejegyzik nevüket, korukat és leírásukat, és ezen összeírást megküldik az udvar illetékes szervének.¹⁴ Ilyen összeírások maradtak fenn Nógrád megyéből, valamint egy 15 családot felölelő részlet a losonci járásból, mely tartalmazza azt is, hogy a megkérdezettek melyik földesúr szolgálatába kívánnak állni. A rendelet szövegéből kiderül, hogy az uralkodó ekkor még nem a cigányság egészét érintő intézkedést hoz, célja inkább a vándorló cigányság távoltartása az örökös tartományoktól. A cigányságnak az erőszakos letelepítésére törekvő intézkedése nem egyedülálló, ennek előzményét megtalálhatjuk Spanyolországban, ahol IV. Fülöp 1633-ban, az addigi igen kegyetlen és erőszakos intézkedések kudarcát látva,¹⁵ új eszközökhöz nyúlt. A cigányság jellegzetes, őket a társadalom többi részétől elkülönítő vonásait, nyelvüket, elnevezésüket, öltözködésüket eltiltotta, és a továbbra is vándorlókat gályarabságra ítélte.¹⁶ A két

¹³ Fraser Angus, *Sir*, 2000. 111.

¹⁴ Mezey B., (szerk.), 1986. 81–82.

¹⁵ Ez kitoloncolást, száműzetést, gályarabságot, kényszermunkát jelentett.

¹⁶ Fraser Angus, *Sir*, 2000. 153–154.

rendelet összehasonlításából kitűnik, hogy IV. Fülöp az engedelmességet megtagadókkal szemben kisebb büntetést helyez kilátásba, de ennek inkább gazdasági oka volt, hisz Spanyolország esetében a cigányok, mint gályarabok jól hasznosítható munkaerőt jelentettek.

A rendszeres és egységesebb cigánypolitika Mária Terézia uralkodásától veszi kezdetét. Ő volt az az uralkodó, aki következetesen IV. Fülöp politikáját követve a cigányság teljes beolvasztását tűzte ki célul, eltörölve minden különbséget a cigány és nem cigány lakosság között. Ezért a Mária Terézia által kiadott rendeletek már a cigányság egyéni jellegét akarták alapjaiban megváltoztatni, hogy beilleszkedésük a társadalomba könnyebben mehessen végbe. De e kóborló népcsoportnak sajátos életmódjában rejlett „veszélyessége” és bűncselekményeik fő okai is, ezért letelepítésük megoldásként szolgálhatott volna a problémára. Mária Terézia első intézkedése azonban csak apja rendelete megerősítésének tekinthető, melyben engedélyezi a cigányok uradalmakon történő letelepítését és a kóborlók elűzését a földekről.¹⁷ Ezt követően szinte minden évben jelennek meg a cigányságot érintő szabályozások, amelyek már a társadalomba való beolvasztásukat célozzák. Az 1760-ban előírja a törvényhatóságoknak, hogy a kóborló cigányokat kötelesek letelepíteni, erkölcsös életre nevelni, valamint tudatlanságukból kiemelni őket.¹⁸ Az 1761. december 10-én kelt rendelet már döntően befolyásolta a cigányság életét. Itt megerősítik az eddig keletkezett intézkedéseket, de egy sor új szabályozás is megjelenik.¹⁹ A cigányságot mesterségek gyakorlására szorítják, ezzel párhuzamosan előírják a céhek számára tagságuk soraiba való felvételt. Megtiltja a törvényhatóságoknak, hogy útleveleket adjanak ki cigányok számára, ezzel akadályozva közlekedésüket az országon belül. A cigányokat befogadó földesurak számára előírja, hogy kötelesek földet és házhelyet biztosítani számukra. Eltiltja a cigányságtól a lótarást, amely alapjaiban rengette meg a hagyományos vándorló cigány létformát. Számukra a lovak nem csak gyors és biztos közlekedési módot jelentettek, hanem egyik fő értéktárgyuk is volt. A legradikálisabb intézkedés mégis a népcsoport nevének eltörlése és használatának büntetése volt. Ezzel a rendelkezéssel találkozhatunk IV. Fülöp 1633-as rendeletében is. Mária Terézia ezzel a lépéssel a cigánysággal szemben kialakult ellenszenvnek akart gátat szabni azzal, hogy új nevet kreált számukra, azonban az „új telepes”, „új magyar” megnevezés sohasem terjedt el. Egy évvel később megerősíti az eddig született intézkedéseket, kiegészítésként engedélyezi cigányok besorozását.²⁰ Az 1763. évi szabályozás tovább próbálja szűkíteni a fennálló különbségeket, a cigányság számára előírja, hogy öltözködésében a jobbágyság viseletét kövessék, valamint tartózkodjanak a meztelenségtől.²¹ Egy, az eddigieket megerősítő intézkedés után, melyben új útlevelek kiadására kötelezi a hatóságokat, 1797. december 10-én kiadja a letelepedett cigányok összeírására vonatkozó rendeletet. Az összeírás megtétele mellett, eltörli a vajdai hivatal, a cigányok feletti bíraskodást a falubíró hatáskörébe helyezi, valamint a türelmi idő után még mindig kóborlókat összefogdosni, sátraikat, kunyhóikat lerombolni, és őket későbbi intézkedésig közmunkára kényszeríteni rendeli.²²

¹⁷ Herizinger J., 1978. 175–176.

¹⁸ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV. 501/f. XI. I. nr. 56.

¹⁹ Herizinger J., 1978. 178–179.

²⁰ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV. 501/f. XI. I. nr. 60.

²¹ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV. 501/f. XI. I. nr. 62.

²² Mezey B., (szerk.), 1986. 84–85.

Torna, illetve Gömör megye cigányösszeírásának elemzése

A letelepedett cigányság összeírásának oka az volt, hogy ellenőrizhessék az eddigi szabályozások hatékonyságát és következményeit, ezért ez az összeírás nem érintette a vándorló csoportokat. Ez elvezet az összeírás megtételének másik motivációjához is, amely a fejadó beszedése volt. Ilyen összeírások már az 1740-es évek végén is keletkeztek, de ezekben csak a felnőtt férfiak és fiúgyermek adatait tartalmazzák. Ezek az összeírások a családi kereteket és pontosabb lélekszámot is megmutató 1768-as összeírásokkal összevetve adhatnak jó képet a cigányságról, ilyen munka készült Miskolc cigánylakosságával kapcsolatban.²³ Az összeírásokkal kapcsolatban azonban felmerül néhány probléma is, amelyekre érdemes kitérni az elemzés előtt. A cigányság életmódjából adódóan felesleges lenne azt állítani, hogy az összeírást végző szervek egy adott területen minden cigánylakosról adatot tudtak volna szolgáltatni, ezért az összeírás hiányos. Az összeírások megtétele szigorú volt, azon adatoknak kellett benne szerepelniük, amelyeket a rendelet előre meghatározott, a hiányos összeírásokat nem fogadták el, újra kellett azokat készíteni, ezért érthető, hogy az összeírással megbízottak az adatok hiányában olykor saját véleményükre támaszkodtak. A felvett adatok értékelésénél szem előtt kell tartanunk azt is, hogy az összeírást végzők gyakran húzódoztak a „megtisztelő” feladattól, hisz a cigányságról alkotott kép nem volt hízelgő a társadalmon belül. A pontatlanságok és hiányosságok másik oka a cigányság volt, hiszen sokszor saját érdekeik figyelembe tartása miatt hamis adatokat adtak meg, vagy éppen tudatlanságuk, sajátos szokásaik miatt adtak pontatlan információt. Ezenkívül figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy ebben az időszakban még számos kisebb cigánycsoport folytat vándorló életmódot, néha földesúri jóváhagyással, általában azonban e jóváhagyás nélkül. Az is előfordult, hogy éppen az összeírás elől menekültek a szomszédos vármegyébe,²⁴ az ilyen vándorló csoportok összeírásban való szerepeltetése szinte lehetetlen volt és a hatóságok általában nem törekedtek erre. Másik felmerülő probléma az oláh cigányok magyarországi megjelenése, akik még nem tudtak beilleszkedni az új környezetbe, a vándorló csoportok nagy részét ők alkották, ezért számukat nem ismerjük. Úgy tűnhet, hogy a 18. század második felében a cigányság nagy része vándorló életmódot folytatott, ennek oka az, hogy a felbukkanó források zöme a vándorló csoportokról vagy személyekről szól, míg a letelepedett életmódot folytató cigányságról egy-két rendhagyó eset kivételével nem emlékeznek meg.

Az elemzés célja kettős, egyfelől természetesen megközelítőleg képet kaphatunk a Magyarországon a 18. században élő cigányság számarányáról az érintett területen, másfelől pedig, mivel az összeírások nem pusztá számadatokat tartalmaznak, egyéb fontos statisztikai adatok megállapításához is segítséget nyújtanak. Az országos szintű összeírást a rendelet szerint mindenhol azonos formátumban végezték, így feldolgozásuk könnyebb volt. Ezek az összeírásban fellelhető kérdések sorrendben: a megkérdezett vezetékneve, keresztnéve, életkora, foglalkozása, vallása. Ezt követően jegyezték fel a családra vonatkozó adatokat, mint feleség vezeték- illetve keresztnéve, gyermekeik keresztnéve, külön fiúk és lányoké, életkoruk és végül az, hogy mely településen lettek összeírva. Az elemzést ebben a sorrendben tartom fontosnak elvégezni, szem előtt tartva egy már korábban Pest megyével kapcsolatos összeírás elemzésének módszereit.²⁵

---

²³ Tóth P., 1993.

²⁴ Tóth P., 1994. 15.

²⁵ Magyarországi cigány összeírás a 18. században. 1992. 15–20.

Az említett elemzés kitér az előforduló vezetéknevek férfiaknál és nőknél megjelenő gyakoriságára, és ezekből a házasodásra vonatkozóan von le érdekes következtetéseket. A Gömör és Torna megyei adatoknál nem végeztem hasonló vizsgálatot, de a vezetéknevek egyes településeken való gyakorisága rávilágít a cigányság életmódjára. Ahogy arra ma is példák utalnak, a cigányság szerveződésének alapja a nagycsalád volt, ahol esetlegesen három-négy generáció is együtt élt. Ez a nagycsalád egészült ki a rokonsággal, amely szükség esetén együtt is vándorolt. Erre mutatnak rá azok a példák, ahol egy-egy településen szinte, vagy kizárólagosan csak egyetlen családnévvel találkozunk, több család esetében is. Ilyen példák Gömör megyéből a Kesziben élő négy családból hármat, illetve Alsó Szuhában kizárólagosan öt családot számláló Szajkó család, de ilyen a Torna megyében gyakran előforduló Ruszó, Ruszu család is. A vezetéknevek értékelésénél probléma az, hogy a cigányság sokszor bizonyos jellegzetességről nevez el egy-egy családot, és a későbbiekben ez a megnevezés ragad rájuk, így eredeti nevük megváltozik. Ezeknek a jellegzetes vezetékneveknek az első csoportja a foglalkozással hozható kapcsolatba, ezek jellegzetes cigány vezetéknevek, mint például a Lakatos, Kolompár vagy Rézmíves. A második csoportba olyan nevek tartoznak, amelyek sokszor negatív jellemző által kapcsolódnak a családhoz, ilyen az Alsó Sajóban élő Tolvaj, a Kesziben található Rongyos, de olyan meghökkenítő vezetéknevvvel is találkozhatunk, mint a Lukovistyében élő Halál család.

A keresztnévek vizsgálatánál egyetlen igazán érdekes momentumot találtam, ez pedig az apa keresztnévének öröklődése gyermekeinél. Sok családban az első fiúgyermek öröklí apja keresztnévét, de jellemzőbb az, hogy csak a harmadik, vagy a negyedik gyermek kapja meg apja nevét. Ennek oka lehet valamilyen szokás, bár ilyenről nem találkoztam a szakirodalomban, esetlegesen összefügghet a cigányság körében igen gyakori gyermekhalandósággal is. Az is előfordulhatott, hogy a gyermekként feltüntetett személy nem a férj gyermeke volt, hisz a cigányság szokásait figyelembe véve nem volt ritka más gyermekeinek felnevelése, bár ilyen arányban ez elképzelhetetlen. Az összeírást végzők a csupán együtt élő párokat hivatalos irat hiányában is házastársaknak tekintették, ez arra utal, hogy ezeket a kapcsolatokat stabilnak ítélték. Azokat a férfiakat, akik külön háztartásban éltek, azokat külön családként írták össze, életkortól függetlenül.²⁶ A fentebbi lehetőségeket kizárandó fiatal családok adatait néztem meg, ahol még a szülőtől való elköltözés nem valószínűsíthető, a huszonöt évnél fiatalabb apák esetében csak elvétve találkoztam olyan esettel, ahol az első fiúgyermek örökölte volna apja nevét.

Az összeírásokban megtalálhatjuk a családfő foglalkozását is, ennek elemzése azonban egy sor problémát vet fel. Mária Terézia rendeletei hátrányosan érintették mindazokat a cigánycsaládokat, akik nem folytattak letelepedett életmódot, valamint nem végeztek valamilyen munkát. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy minden családnak az volt az érdeke, hogy valamilyen szakma megnevezésével bizonyítani tudja megélhetése legitím módját. Ugyanez volt az érdeke annak a településnek is, ahová cigánycsaládok költöztek, hisz biztosítaniuk kellett a megélhetési lehetőséget, és vigyázni kellett, hogy a területén élő cigányok a rendeletekben előírt módon éljenek. Ennek következménye az lett, hogy az összeírások adatai szerint egyes településeken kirívóan nagy számban éltek egyazon foglalkozást űző emberek. Bizonyosságot akkor nyerünk, amikor összehasonlítjuk egy-egy ilyen település egyazon szakmát folytató embereinek számát az összlakosság számával. Gömör megye esetében egy 1785-ből származó népszámlálási adatsor áll rendelkezésre, melynek alapján ez az összehasonlítás elvégezhető. Az össze-

---

²⁶ Ilyen példa akad Gömör megyében, ahol Alsó Szuhán a 13 éves Váradi Georgiust külön jegyezték fel.

vetés eredményeképpen igencsak kétségessé válik, hogy az adatközlők minden esetben valóságnak megfelelő foglalkozást adtak volna meg, hiszen több esetben is megkérdőjelezhető, hogy egyes települések képesek lettek volna eltartani annyi egyazon foglalkozást űző embert. Ezt leginkább a legelterjedtebb foglalkozás, a kovács mesterég alapján lehet bizonyítani, azért is, mert a kovácsmesterség bizonyos kézzel fogható felvásárló réteget tud kiszolgálni, nem úgy, mint például a zenészek. Ehhez elengedhetetlen hozzátenni azt is, hogy itt csak a cigány lakosságról van szó, de nem kizárható, hogy mellettük nem cigány lakosok is foglalkoztak ezzel a szakmával. Ezek alapján több településen is kirívó számarányokat tapasztalunk, ilyen például Oláhpataka, Felső-Sajó vagy Szkáros esete, ahol 15–20 családra jut egy-egy kovács. Igaz a cigánykovácsok nem voltak mesterségük kiválóságai, általában lovak patkolásával, kisebb javítási munkákkal, illetve alaptermékek előállításával foglalkoztak, de ilyen körülmények között is kétséges, hogy tucatnyi megrendelő el tudott volna látni egy-egy kovácsot és családját a megélhetéshez elegendő munkával. Ilyen arányszámok alapján elképzelhetetlennek tűnik, hogy a cigánylakosság valóban azokból a foglalkozásokból tartotta fenn magát, amelyek rögzítésre kerültek. Valószínűleg sokan voltak olyanok, akik nem állandó, hanem csak időszakos, alkalmi munkát végeztek, időről időre továbbálltak, így csak időszakosan megtelepedőnek számítottak, vagy éppen értettek valamit a mesterséghez, de megélhetésüket nem ebből biztosították. Nem találkozunk az összeírásokban a Mária Terézia által elrendelt céhekbe való felvétel bizonyítékaival sem.

Ezeket a problémákat szem előtt tartva mégis fontos foglalkozni az itt található adatokkal, hisz nem csak az derül ki belőlük, hogy melyek voltak a cigányság számára előnyben részesített foglalkozások, hanem az is, hogy letelepedésük után a hagyományosnak tekinthető cigány foglalkozásokat milyen más foglalkozások váltották fel. Természetesen a cigányság nem hagyott fel minden hagyományos foglalkozással, sok ilyen, mint például a kovácsmesterség, vagy a zenélés, letelepedésük után a helybeli igények szerint továbbra is fennmaradt, míg más „mesterségeket” a hatalom háta mögött továbbra is folytattak. Több hagyományosnak mondható „munkakör” Mária Terézia rendelkezései miatt indul hanyatlásnak, mint például a lovakkal való kereskedés, jóslás vagy koldulás, ezeket váltják fel az új, már a letelepedéshez köthető foglalkozások. Az összeírásokat elemezve a táblázatban bemutatott foglalkozási arányszámokat kapjuk.

Ahogy a táblázatból is láthatjuk, két hagyományosnak tekinthető cigány foglalkozás a legelterjedtebb, ezek közül is a kovácsmesterség az, amely jelentős hányadát képezi a dolgozóknak. Ha a két megye esetében összehasonlítjuk a számarányokat, akkor levonhatjuk azt a következtetést, hogy a hagyományos cigány foglalkozások a teljes foglalkoztatottság 85–90%-át teszik ki. Ugyan míg Gömör megyében kevesebb a zenélésből élők száma, addig a kovácsok száma jóval meghaladja a Torna megyében élőkét. Ezt magyarázhatjuk az igényeknek való megfeleléssel, de elképzelhető az is, hogy különböző cigánycsoportok telepedtek meg a két területen. Erre a következtetésre az is okot ad, hogy a zenélés szinte kizárólagosan a romungro cigányok által folytatott foglalkozás. Mindkét foglalkozás azonban feltételezi, hogy a vándorló életmódot még nem váltotta fel véglegesen a letelepedés. A kovácsolás, mint hagyományos foglalkozás, az egyszerűbb kovácsmunkák elvégzését jelentette, szállítható üllőiket egyik településről a másikra szállítva végeztek el kisebb, főleg javítási feladatokat, vagy állítottak elő szerzőket. A zenélés is hagyományosan a vándor életmódhoz kötődött, a zenészeket jelentősebb eseményekre, ünnepekre hívták meg, vagy azokat maguk a zenészek keresték fel. Az is szembetűnő, hogy milyen arányban folytatnak ipari, illetve mezőgazdasági jellegű munkát a két megye cigányai. Gömör megyében ez az arány 75%, illetve 11%,

Torna megyében pedig 64% és 7%. Ennek az eredménynek az oka maga a letelepítés lehet. A cigányság körében sohasem volt népszerű megélhetési mód a földművelés és az állattartás. Ugyan lovakat mindig is tartottak, de ezeknek tartása nem követelt helyben maradást, sőt éppen ellenkezőleg, az állandó, gyors helyváltoztatás egyik elengedhetetlen feltétele volt. Ha megnézzük, hogy a csekély számú mezőgazdasági munkát végző mivel is foglalkozott, megint csak arra találunk bizonyítékot, hogy a nem igazán területhez kötött munkákat részesítették előnyben. A mezőgazdasági munkát végzők döntő része pásztorokká vált, míg csak igen elhanyagolható számban találunk közöttük napszamosokat. Ennek a nem helyhez kötött mezőgazdasági munkának több oka is lehet. Egyfelől a cigányság valószínűleg nem tudott olyan gyorsan alkalmazkodni a letelepedett életmódhoz, ezért inkább a szabadabban végezhető munkákat keresték, másfelől pedig nem is volt alkalmuk földművelés folytatására, mert a rendeletekkel ellentétben földet csak elvétele kaptak.

	Torna megye	Gömör megye
Kovács	55 fő – 57%	240 fő – 69%
Lakatos	7 fő – 7%	
Borjúpásztor	2 fő – 2%	6 fő – 1%
Napszamos	2 fő – 2%	3 fő
Csordás	1 fő – 1%	2 fő
Kereskedő	1 fő – 1%	
Lópásztor	1 fő – 1%	10 fő – 2%
Rézműves		2 fő
Pásztor		8 fő
Muzsikus	28 fő – 28%	21 fő – 5%
Asztalos		2 fő
Libapásztor		1 fő
Szolga		3 fő
Marhapásztor		2 fő
Kézimunkás		1 fő
Ipari jellegű munkát végzők	62 fő – 64%	256 fő – 75%
Mezőgazdasági jellegű munkát végzők	7 fő – 7%	38 fő – 11%
Muzsikálásból élők	28 fő – 28%	32 fő – 8%
Foglalkozása nincs megjelölve		30 fő – 8%
Egyszerre több foglalkozást üznek		14 fő – 4%

Az összeírás adatait követve a vallási megoszlás a következő témakör. Az ide vonatkozó bejegyzések csak igen ritka esetben hiányosak, ezért ezekből jó arányszámok nyerhetők. A vallást érintő kérdésekben bejegyzés csak a férfiaknál található, családjukra ugyanezt tartották érvényesnek, ha voltak is eltérések, nem lehetett ez jellemző. Bódi Zsuzsa a Pest megyét érintő összeírásban csak egyetlen ilyen példát talált.²⁷ A cigányság

²⁷ Magyarországi cigány összeírás a 18. században. 1992. 16.

vallásgyakorlására jellemző, hogy általában környezete vallását gyakorolja,²⁸ és gyorsan alkalmazkodik a változásokhoz, ezért amellett, hogy sokat megtudhatunk a cigányság vallási megoszlásáról, az összeírás vizsgálata a nem cigány lakosság vallási hovatartozásáról is képet ad. Torna megye esetében csak két felekezetet, a katolikust és a reformátust jegyezték fel, míg Gömör megyében kálvinistákkal is találkozunk, mégpedig elég jelentős, 29%-os arányban.

	Torna megye	Gömör megye
Katolikus	53 fő 67%	170 fő 48%
Református	27 fő 33%	64 fő 18%
Kálvinista		103 fő 29%
Vallásuk nem került bejegyzésre		17 fő 5%

A cigányság vallási megoszlása a területen élő lakosság vallási megoszlását követi, ezzel is bizonyítva, hogy a cigányság általában környezetéhez alkalmazkodik a vallás tekintetében.

Újra csak vissza kell térnünk arra a momentumra, hogy az összeírások adatai nem teljes bizonyossággal fedik a valóságot. Az életkorral kapcsolatos probléma többszörös és mind az adatfelvevő, mind az adatszolgáltató hibája az, hogy ezek az adatok nem eléggé megbízhatóak. A probléma fő oka az itt, hogy az adatszolgáltató nem tud pontos adatokkal szolgálni. Több cigánysággal foglalkozó szakkönyv is megemlíti, hogy a cigányság esetében az idő fogalma teljesen más, mint környezete esetében. A cigány társadalomban nem tulajdonítottak túlzottan nagy jelentőséget az életkornak, ezt tapasztalhatjuk a cigányok körében szokásos korai házasság, illetve gyermekvállalás esetében is. Ezért valószínűleg sok esetben a hatóságok kénytelenek voltak egy megközelítő számadatot beírni, ezt bizonyítja az adatok között található nagy mennyiségű kerekített életkor is. Esetlegesen, mint Gömör megye, Putnok járás esetében nem töltötték ki az ide vonatkozó részeket, illetve Serkei járás esetében a feleség neve és életkora sem szerepel, bejegyzést csak arra vonatkozóan találunk, hogy az illető férfi házas. A gyermekek esetében viszont már másképpen jártak el, itt az említett Putnok járási összeírásban hiánytalanul megtalálhatjuk a gyermekek életkorára vonatkozó adatokat. Ennek oka az lehet, hogy az összeíró nem tartotta túl fontosnak a gyermekek valós életkorát, hisz az összeírás lényege a családok, azon belül pedig a felnőtt személyek regisztrálása. Mindezek ellenére fontos, hogy foglalkozunk ezzel a témakörrel is, hisz a pontatlanságok ellenére bizonyos következtetéseket levonhatunk a rendelkezésre álló adatokból.

Az összeírás adatai szerint a családdal rendelkező férfiak átlagéletkora mindkét megyében valamivel meghaladja a 36 évet. A családdal rendelkező nők esetében már eltérést találhatunk a két megye esetében. Torna megyében a családossal rendelkező férfiak átlagéletkora meghaladja a 31 évet, míg ugyanez a szám Gömör megye esetében csak 27 fölött van. A férfiak és nők átlagéletkorának összevetéséből kitűnik, hogy a házasságokban általában a férj jóval idősebb volt, a Gömör megyei adatok tükrében ez majdnem 10

²⁸ Példa erre Buda cigánylakosságának vallására vonatkozó adatok a török hódoltság idején.

év korkülönbséget jelent. A cigányság esetében nem ritka jelenség a gyermekházasság, sőt találkozhatunk még a leányrablás szokásával is,²⁹ tudjuk, hogy sokszor nem kötöttet közöttük törvényes házasság, sokszor éppen a fiatalkor miatt, de a párok egy háztartásban, a cigány közösség által elfogadott házastársi viszonyban éltek. A nagy korkülönbség oka is az lehet, hogy a cigány férfiaknak biztosítaniuk kellett a család megélhetését, és a cigányság körében nem volt ritka, hogy a lányokat megvették családjuktól. A korai házasság velejárója volt, hogy egészen fiatalon, sokszor még gyermekkorban már megszülték első gyermeküket, erre jó példák akadnak mindkét megyében. Gömör megyében az Alsó Szuhai 24 éves Kovács Elizabethának 12 éves lánya van, a Torna megyei Udvarnokon, Nanu Katalin 30 éves asszonynak már egy 17 éves fia van. Sokszor ezek az adatok túlzásnak tűnhetnek, de az összeírások bizonytalan volta miatt kénytelenek vagyunk ezeket az adatokat elfogadni. A korai „házasság” szokása az összeírás két másik területén is tetten érhető. Ez a két terület azért is fontos, mert egyik esetben nem állhat fent a tévedés lehetősége, míg a másik esetben ugyan előfordulhat pontatlanság, de a többi eredménnyel összevetve alátámasztja a korai együttélés és gyermekvállalás teóriáját. Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy az összeírások elkészítésekor a feladattal megbízottak minden külön háztartásban élőt elkülönült családként írtak össze, tekintet nélkül életkorára, vagy hivatalos házasságkötésre. Ha feltételezzük, hogy a cigánylányok korán házasodtak, akkor az összeírások elemzésekor ennek nyomára kellene bukkannunk. Ezek a nyomok meg is találhatóak, mégpedig két esetben is. Az egyik ilyen nyom a lány- és fiúgyermek átlagéletkora a családokban, Torna megye esetében az eltérés majdnem egy, míg Gömör megyében másfél év átlagéletkor-különbség mutatkozik meg. A másik arányszám, amely alátámasztani látszik a cigánylány közösségben történő korai házasságot, az a családokban jelenlévő fiú- és lánygyermek számaránya között tapasztalható különbség. Természetesen Mária Terézia korában a lányok fiatalkori házasodása nem egyedülállóan a cigányságnál megfigyelhető jelenség, a nem cigány lakosság körében végzett elemzések valószínűleg hasonló eredményeket hoznának.

A családi kereteket vizsgálándó, már csak egyetlen témakör maradt, vajon a cigány családokban a korai együttélés és a korai gyermekvállalás együttjárója volt-e az egy családon belüli sok gyerek. Az elemzés első ránézésre nem ezt mutatja. Az egy cigány-családra jutó gyermekek száma Torna megyében 2,86, míg Gömör megyében 2,3. Népe-sebb családoknál általában 5–8 gyermeket jegyeztek fel, ennél nagyobb gyermekszám nem fordul elő. Ez az eredmény azonban félrevezető lehet, hisz tudjuk, hogy a cigányság lélekszáma folyamatosan nőtt Magyarországon, amit nem lehet teljes egészében a folyamatos bevándorlással magyarázni. Ahhoz, hogy egy adott népréteg demográfiailag gyarapodó tendenciát mutasson, minimálisan 3 gyermeknek kell születnie egy családban, de az összeírás eredményeiből nem ez tűnik ki. A probléma a már említett együttélés és ennek regisztrációja az összeírásban. Ezt támasztja alá Bódi Zsuzsa munkája is,³⁰ ott Pest megye esetében a négy vizsgált járásból kettőben csak a gyermekkel rendelkező párokat vették külön családnak, kettőben pedig minden együtt élő párt. Itt minden esetben az a személy, aki valakivel együtt élt, nem szüleihez került bejegyzésre, hanem különálló családként írták össze, ezért nem számolhatunk velük, mint gyermekekkel, hanem felnőttként kell számításba vennünk őket. A vizsgált két összeírás azonban nem ad lehetőséget arra, hogy ezt a problémát kiküszöböljük, ezért adódik különbség a statisztika és a tapasztaltak között.

---

²⁹ Fraser Angus, *Sir* 2000. 217–218.

³⁰ Magyarországi cigány összeírás a 18. században. 1992. 16.

	Torna megye	Gömör megye
Családos férfiak átlagéletkora	36,8	36,5
Családos nők átlagéletkora	31,5	27,5
Leánygyermek átlagéletkora	6,8	6,6
Fiúgyermek átlagéletkora	7,6	8,03
Leánygyermek számának átlaga a családokban	1,17	1,04
Fiúgyermek számának átlaga a családokban	1,56	1,26
Gyermekek aránya a családok számához viszonyítva	2,86	2,30

Az elemzés egyik leglényegesebb kérdése, hogy milyen volt a cigányság aránya a lakosság többi részéhez képest Mária Terézia idejében. Ehhez csatlakozik az a kérdéskör is, hogy egy-egy megye esetében az összes településből hányban éltek cigánycsaládok, és milyen mértékben koncentráálódtak egy adott területre. Itt újból találkozunk a cigányság sajátos életmódjából következő nehézségekkel. A cigányság ebben az időben csak részben folytatott állandó, vagy időlegesen letelepedett életmódot, erre utalnak azok a későbbi rendelkezések, amelyek megerősítik, sőt megszigorítják a cigányság letelepítésével kapcsolatos intézkedéseket. Ebből adódóan az összeírt cigány lakosság nem fedi le az országban valójában élő teljes népességet, így pontos számuk nem ismert. Csak megközelítő adatokkal lehetne szolgálni azt illetően, hogy mennyien voltak a még mindig vándorló, esetlegesen félreeső helyeken megbújó cigánycsaládok. A meglévő adatokat számba véve az összevetést az 1785-ös II. József korabeli népszámlálás adatait felhasználva tudjuk elvégezni. Sajnos az 1785-ös Torna megyét érintő népszámlálási adatok nem állnak rendelkezésre, de a Gömör megyeiek igen. Ezt egészítik ki a Pest megyei népszámlálási adatai, melynek birtokában a Bódi Zsuzsa munkájában szereplő adatokat is fel tudjuk használni. A tanulmányban 1494 cigány személy adatai szerepelnek, az 1785-ös adatok szerint Pest megyében 263 629 fő élt, ebből kiszámítható, hogy a megyében a cigányság számaránya az összlakosság 1%-át sem tette ki (0,5%). Viszont területi megoszlásuk igen szőrt létszámukhoz képest, a vizsgált terület településeinek 73%-ban éltek cigány lakosok. Ugyanez az a szám Gömör megyében 59%, amely jócskán elmarad a Pest megyei adatoktól, és arra enged következtetni, hogy a megyében élő cigányság nem olyan szőrtan jelenik meg, mint az előző esetben. Gömör megyében a 250 településen összesen 1524 cigány lakost regisztráltak, a megye lakossága az 1785-ös népszámlálás alapján 110 253 fő volt, ez alapján a cigányság számaránya az összlakosság több mint 1%-át (1,3%) tette ki. A népszámlálási adatoknak köszönhetően az is megállapítható, hogy a megyében élő családok 1,7%-át alkották cigányok. Ha megnézzük a cigányság arányszámát azokon a településeken, ahol éltek, akkor sem tapasztalunk túlzott jelenlétet, ebben az esetben a cigányság a lakosság 2,3%-át tette ki. Igaz, voltak olyan települések, ahol sokkal jelentősebb számban képviseltették magukat, ilyen például Zsór (12%), Susa (10%), Alsóvály (9%). Az elemzésből kiderül, hogy Gömör megyében a 10% feletti szám inkább rendhagyó, 15% fölötti részarány pedig sehol sem mutatkozik, tehát a letelepült cigányság száma nem volt mérvadó. Ha a

letelepült cigányság száma nem volt mérvadó. Ha a cigányság csak ilyen kis mértékben volt jelen, akkor miért lehetséges az, hogy a társadalom ennyire elítélő magatartást tulajdonított velük szemben. Először is itt nem a cigányság teljes létszámáról van szó, hanem csak a településeken regisztráltakról. Róluk tudjuk, hogy általában megpróbálták beilleszkedni a települések életébe, és gyakran fontos szerepet játszottak annak életében. Az ellenszenv inkább a még mindig vándorló közösségekkel szemben nyilvánult meg, akiket az összeírások nem érintettek. Őket a hatóságok nem tudták, nem is tudhatták felmérni, viszont a rendeletek és intézkedések nagyrészt ennek a csoportnak az életét próbálták rendezni.

Itt találkozhatunk az abszolutizmus cigányságot érintő intézkedéseinek problémájával. A jogalkotók úgy gondolták, hogy évszázadok alatt megszilárdult életmódot néhány év alatt felszámolva sikeresen beilleszkedésre szorítják a magyarországi cigányságot. Ha megnézzük az 1768. és az azt követő évek intézkedéseit – beleértve II. József uralkodását is – sok esetben csak az előzőekben tárgyalt rendelkezések ismétlésével találkozhatunk. Ez azt jelenti, hogy a szabályozások nem érték el a kívánt hatást, ezért azokat újból és újból elrendelték. A jogszabályok betartásának hiánya nem csak a cigányságon múlt, hanem az azt betartatni hivatott helyi szerveken is. Mária Terézia és II. József abszolutisztikus törekvései szemben álltak a vármegyék és városok törekvéseivel, így nem csoda, ha a rendeletben foglaltakat nem, vagy csak hiányosan vitték végbe, vagy az intézkedések szó szerinti betartásával többet ártottak, mint használtak. Ilyen példával találkozhatunk többek közt a lótarással kapcsolatban. Mária Terézia 1761. évi rendelkezése megtiltja a cigányok számára lovak tartását, ezt a rendelkezést 1769-ben úgy módosítják, hogy azon személyek, akik magukat földesurak alá adták és földjük műveléséhez szükséges, tarthassanak lovat. Egy korabeli forrás viszont éppen arról tanúskodik, hogy a gyakorlatban ez nem így történt. Buri Miklós itt elpanaszolja, hogy hiába él egy helyen, fizeti az adót, és minden kötelességének eleget tesz, a hatóságok mégis elvették tőle lovát.³¹ Ez nem volt példa nélküli eset, mivel a hatóságok nem igen törődtek azzal, hogy ki a letelepedett és ki a vándorló cigány, a rendelkezéseket sokszor következetesen próbálták mindannyiukkal betartatni. Az ilyen és hasonló esetek természetesen a már letelepedett cigányság körében ellenérzéseket váltottak ki a hatalmon lévőkkel szemben, és ez gátolta beilleszkedésüket. Újabb problémát jelentett, hogy Erdély felől egyre növekvő számban érkezik egy új cigány csoport, akiket oláhoknak neveznek. Ez az új cigány csoport a már Magyarországon megtelepedett népcsoport helyezett is igen elmaradott volt, nem ismerte az itteni szokásokat, számukra még nehezebb volt a beilleszkedés, az összetűzések nagy részéért valószínűleg ők tehetőek felelőssé.

A cigányság asszimilációs problémája összetett a korszakban, nem tehetőek egyértelműen felelőssé a jogalkotók, a rendeletek végrehajtói, de a cigányság sem. Mária Terézia, majd II. József cigánypolitikája igaz, nem rendezte végleg a népcsoport helyzetét, de központi irányítással megkezdte annak beillesztését a társadalomba. E törekvések „melléktermékei” azok az összeírások, melyek birtokában képet kaphatunk a 18. század cigányságának életéről.

---

³¹ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, IV. 501/b. XI. I. nr. 125.

IRODALOM

Bódi Zsuzsa

1992 Magyarországi cigány összeírás a 18. században. Phalaripe, III. évf. 15–20.

Fraser Angus, Sir

2000 Cigányok. Osiris Kiadó

Gyergyói Sándor

1990 Kirekesztéstől a beilleszkedésig. I–II. kötet. Debrecen

Hegedűs Sándor

2000 Cigány kronológia. Konsept-H Kiadó

Heiczinger János

1978 Fejezetek a cigánykérdés alakulásáról. Fejér megyei történelmi évkönyv, XII. 153–251. Székesfehérvár

József főherceg

1895 Az ónodi várhoz tartozó cigány jobbágyok összeírása. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 121–123.

Mezey Barna (szerk.)

1986 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422–1985. Budapest

Petheő Lászlóné

2001 Cigányság. Válogatás a téma irodalmából. Miskolc

Tóth Péter

1993 Cigányok Miskolcon a 18. század közepén. In: A Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XXX–XXXI. 205–215.

1994 Kóborlás és letelepedés. (A magyarországi cigányok feudalizmus kori történetéhez) In: Különnyomat a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Évkönyvéből. VII.

Levéltári források

Š.O.K.A. Kassai területi Levéltár, Salamon Pál Gyűjteménye.

Š.O.B.A. Besztercebányai területi Levéltár: Gömör vármegye Levéltár, szám nélküli iratok.

B.-A.-Z. megyei Levéltár, IV. 501/b.: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Borsod Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai: Acta Politica.

B.-A.-Z. megyei Levéltár, IV. 501/f.: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Borsod Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai: Mandata et intimata.

AUSFÜHRUNGEN ÜBER DAS LEBEN DER ZIGEUNER IN DEN KOMITATEN GÖMÖR UND TORNA, DIE SICH IN DEN ZIGEUNERREGISTRIERUNGEN DES JAHRES 1768 WIDERSPIEGELN

Mit der Erscheinung, dem Leben und der Geschichte des Zigeunertums in Ungarn beschäftigen sich mehrere Fachbücher und Studien. Ihr Hauptansatz ist im Allgemeinen die Sammlung der epischen Quellen, ihre Publikation und Auswertung. Aus diesen Werken können die ungarische Geschichte des Zigeunertums und die bestimmenden Regeln erkannt werden, mit denen die herrschende Macht ihr alltägliches Leben ordnen wollte. Einer ausführlichen Analyse von den Lebensumständen der Zigeuner wird wenig Aufmerksamkeit gewidmet, bearbeitete statistische Angaben stehen den Forschern nur selten zur Verfügung. Die Ursache dafür ist